Imperiul Țarist reprezintă hârtia de turnesol pentru oricine încearcă să-și verifice sensibilitatea modernă (fundamental

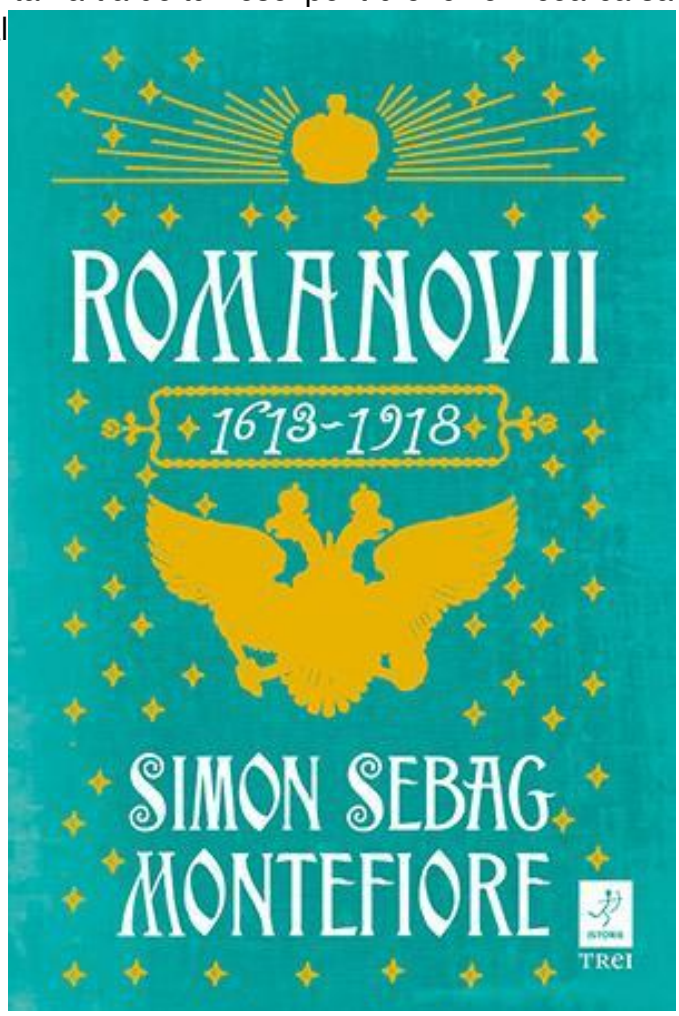

progresivistă). Atitudinea în fața celui mai tradiționalist regim politic spune tot ceea ce trebuie să știi despre orientările politice fundamentale ale cuiva.

Cu prilejul împlinirii unui secol de la revoluția care a răsturnat imperiul țarilor piața editorială a fost inundată cum era și de așteptat de o serie de cărți despre Rusia, despre regimul țarist și revoluțiile din 1917.

Editura Trei a publicat traducerea cărții de mare succes a lui Simon Sebag Montefiore, „Romanovii”, o tentativă ambițioasă de a reconstrui istoria imperiului prin personajele sale cele mai importante: țarii și țarinele.

Cartea are meritul de a fi excelent scrisă, foarte lizibilă, cu un simț dramatic neobișnuit, uneori poate chiar dezechilibrat, dintr-o perspectivă care privilegiază figurile centrale, ceea ce face lectura extrem de agreabilă. Mai mult, Montefiore a avut șansa de a se baza pe o bibliografie recentă remarcabilă în privința Rusiei (se remarcă numele lui Dominic Lieven) și pe

deschiderea arhivelor sovietice .
Cu toate acestea și din nefericire cartea dezamăgește de la început și până la sfârșit, fiind o reambalare iscusită a principalelor stereotipii occidentale despre Rusia.

Scăderea principală a „Romanovilor” o reprezintă filosofia politică din perspectiva căreia este scrisă cartea, incapabilă să distingă între regimul țarilor, comunism și putinism, toate fiind echivalente în opinia autorului.

Cadrul de interpretare al istoriei Rusiei este trasat încă din primele pagini: „În secolul XXI, noile autocrații din Rusia și China au multe în comun cu regimul țarist, fiind conduse de mici coterii opace, acaparatoare de bogății imense și legate prin relații ierarhice de tip patron-client, toate la mila capriciilor autocratului”. Finalul cărții întărește aceeași idee: „niciun țar nu a mai condus Rusia după 1917, deși fiecare dintre succesorii lui Nicolae al II-lea, care au condus același imperiu cu multe dintre aceleași provocări în circumstanțe complet diferite au îndreptat, adaptat și amestecat prestigiul Romanovilor cu spiritul vremurilor în care trăiau.” Sau „Putin conduce după principiile Romanovilor: autocrație și conducerea unei clici în schimbul prosperității interne și al gloriei externe.”

Impresia ieftină a unor astfel de interpretări nu este întrecută decât de falsitatea lor. Suficient aici să spunem că, printre altele, autocrația ortodoxă era limitată de Biserică care îi putea excomunica pe țari (cum a fost cazul lui Ivan cel Groaznic) sau îi putea chema pe oameni la război dacă țarul renega credința ortodoxă (cazul Patriarhului Ermoghen și al Falsului Dimitri care s-a proclamat catolic), și era caracterizată de simfonia bizantină între împărat și patriarh. Cu toate neîmplinirile practice ale acestui model, el rămânea un deziderat avut constant în vedere, mai ales pentru monarhii de după Ecaterina a II-a. Niciuna dintre aceste caracteristici nu se regăsește în simulacrele de autocrație vehiculate astăzi sau sub comuniști. Dar asta nu-i stânjenește pe istorici foarte populari cum este și Montefiore să vânture aceeași placă tocită a identității dintre țari și dictatorii criminali, comuniști și postcomuniști.

Mai mult, chiar lăsând la o parte astfel de exegeze vecine cu teologia, absente cu desăvârșire în cartea istoricului britanic, dar indispensabile pentru oricine dorește să înțeleagă logica de funcționare a autocrației ortodoxe, este suficient să parcurgi cărțile profesorului de la Cambridge Dominic Lieven sau ale lui Antony Sutton pentru a sesiza diferența calitativă indiscutabilă la nivelul instituțiilor politice și economice nu doar între regimul comunist și Rusia

imperială modernă, ci chiar și între aceasta din urmă și regimurile constituționale occidentale ale vremii. Pentru Montefiore însă, Romanovii sunt definiția perfectă pentru „despotism, nebunie și aroganță a puterii absolute”.

O altă grilă de interpretare pe care cititorul este îndemnat să o adopte este modelul Romei imperiale. Din nefericire, comparația este cu decadența romană, în special sexuală (și se simte o certă voluptate a autorului în descrierea orgiilor), cu excesele Mesalinei, cu Caligula (Montefiore vede în remarcile Țarului Pavel o asemănare cu vorbele sceleratului împărat roman), cu asasinatele de palat și opulența aiuritoare. Nu că acestea nu ar fi existat, însă ele au fost mai degrabă absente în vremea țarilor pravoslavnici, de la Pavel și până la Nicolae al II-lea. De asemenea, aceste excese au fost caracteristice în special despoților „luminați” ai Rusiei din secolul XVIII, tocmai cei pe care autorul îi consideră ca fiind cei mai mari conducători ai Rusiei (deloc întâmplător Petru cel Mare și Ecaterina) și în fond cei mai occidentalizați țari pe care i-a avut imperiul. Ar mai trebui totuși menționat în context că libertinismul moral și sadisme de felul celor descrise de Montefiore se puteau întâlni fără mari dificultăți în toată Europa la acea vreme, după cum remarcă un critic englez al cărții.

În opinia lui Montefiore însă Rusia țarilor „este o lume în care străini obscuri pretind că sunt reîncarnarea unor monarhi morți, miresele sunt otrăvite, părinții își torturează copii până mor, fiii își ucid tații, nevestele își ucid soții, un sfânt este otrăvit și împușcat și se ridică, se pare, din morți, bărbieri și frizeri ajung la putere, uriași și ciudați sunt colecționați, (...) carnea este smulsă cu knutul, șezuturile sunt trase în țeapă, copiii măcelăriți; aici găsești două împărătese nimfomane înnebunite după modă, menaje a trois lesbiene, și un împărat care a scris cea mai erotică corespondență scrisă vreodată de un șef de stat.” Nici nu mai e nevoie să știi altceva despre Rusia după o asemenea caricatură.

Este neîndoielnic că doar un popor de bestii putea avea astfel de conducători, iar Montefiore nu se zgârcește în descrierile unor practici pe care le prezintă ca fiind specifice Rusiei. De pildă, citează din memoriile unui călător german aflat la Moscova în secolul XVI care remarcă dansurile voluptoase, femeile goale și bete din fața cârciumilor, apetența localnicilor „pentru sodomie, nu doar cu băieți ci și cu cai.” În același registru, potrivit autorului, în timpul revoltei lui Bogdan Hmelnițki, evreii au avut de suferit cel mai dur tratament de până la momentul Holocaustului: copiii erau tranșați, fripți și mâncați în fața mamelor violate. Descrierea este împrumutată de Montefiore de la un talmudist și cabalist al vremii, Nathan Hannover, și poate că și în acest caz ar fi fost recomandabil să fie temperată de alte surse mai obiective sau pusă într-un context critic mai larg. Însă dacă obiectivul este acela de a prezenta un popor de gnomi

ieșiți din străfundurile iadului, atunci orice impresie negativă este acceptabilă, orice mărturie dubioasă, oricât de singulară, este binevenită.

Bineînțeles că un astfel de neam infernal nu poate decât să fie o năpastă pentru cei din jur, iar Montefiore amintește de persecuția numeroaselor populații din cadrul imperiului cum ar fi „polonezii, georgienii, finlandezii și, în mod special, evreii.” Istoria arată totuși ușor diferit iar pentru asta nu este nevoie de cercetări foarte aprofundate. De pildă, finlandezii și polonezii (până să se revolte) au avut sub ruși parte de cele mai liberale constituții existente la acel moment oriunde în Europa. Cât despre ascensiunea non-rușilor în cadrul imperiului este suficientă o trecere în revistă a numelor de miniștri, generali și oficiali de rang înalt ai Imperiului pentru a vedea cât de permeabil era regimul țarilor la circulația elitelor străine. De la Dimitrie Cantemir sau Prințul Bagration distins în războaiele napoleoniene la musulmanul Khan Hussein, singurul general țarist rămas credincios lui Nicolae al II-lea, o lungă listă de non-ruși depun mărturie despre deschiderea Romanovilor față de oamenii considerați competenți. Ceea ce nu înseamnă că nu au existat și episoade mai puțin roze (exemplul Georgiei sau al Basarabiei sub un proces de rusificare vin rapid în minte), dar ele sunt mai degrabă izolate în contextul Rusiei și explicabile în circumstanțele epocii. Cert este că în secolul XIX și la începutul secolului XX, țări mici și extrem de diferite precum Coreea sau Etiopia percepeau Rusia ca singura putere mondială capabilă să le apere independența și legitimitatea. Cât privește persecuțiile, chiar și Montefiore admite cu o insatisfacție ușor sesizabilă că țarii nu ordonau pogromuri, deși îi scapă să menționeze că Romanovii încercau din răsputeri să le înnăbușe...

Nu e de mirare că, din moment ce perspectiva generală este tarată, unele informații relevante aduse adeseori în sprijinul teoriei de ansamblu sunt cel puțin îndoielnice dacă nu de-a dreptul false. Așa de pildă țarul Alexandru al III-lea ne este prezentat ca un mare bețiv. Sursa istorică principală sunt memoriile unui aghiotant pe nume Cherevin, iar ca sursă secundară ne sunt oferite niște vorbe de duh ale lui Trotsky, citat în mai multe locuri ca o autoritate de referință în privința Rusiei imperiale. Problema pricipală legată de memoriile lui Cherevin este că ele nu există, după cum au demonstrat mai mulți istorici . Practic, mitul alcoolismului provine dintr-o sursă revoluționară și a fost rostogolit confortabil, fără niciun fel de verificare până astăzi de majoritatea istoricilor apuseni. În realitate, Alexandru al III-lea era un om cu multe virtuți, care nu bea decât cvas și rar șampanie cu apă, și ținea toate posturile Bisericii. Autopsia sa nu a relevat niciun fel de afecatare a ficatului, iar cauza morții sale (nefroză) nu a avut nicio legătură cu consumul de alcool.

O altă scădere majoră a cărții o reprezintă tratamentul lui Rasputin, creionat în culorile de acum clasice ale unui mistic, incontrolabil sexual cu înclinații stranii. Din nou, cercetătorii recenți, inclusiv un autor britanic academic , care altfel a recenzat favorabil cartea lui Montefiore, au spulberat o mare parte din informațiile considerate până acum certe în privința acestui pelerin. De pildă, incidentul de la un restaurant în care Rasputin s-a dezbrăcat complet este astăzi,

după deschiderea arhivelor, dovedit ca fiind o pură invenție a poliției țariste, dar Montefiore nu se sfiește să prezinte întreaga întâmplare ca fiind autentică.

Nu sunt singurele informații eronate dintr-o carte atât de ambițioasă, iar unele dintre ele pot fi de înțeles. Doar că toate greșelile sunt convergente ideii generale conform căreia Romanovii erau un soi de despoți orientali sadici și tiranici. Nu trebuie să ne mire dacă din carte nu aflăm mai nimic bun despre țari și imperiul rus, deși chiar Montefiore notează undeva că un cititor se poate întreba pe bună dreptate cum se face că „Rusia a avut un atât de mare succes condusă atât de prost de asemenea monștri?”

La sfârșitul lecturii, cititorul nu va afla nimic că de pildă în timpul represaliilor Revoluției Decembriste Rusia a trebuit să importe un călău din Scandinavia deoarece execuțiile dispăruseră în Rusia, că ucigașii teroriști erau achitați în procese cu jurați, că Lenin vâna nestingherit în surghiunul siberian, că paza țarilor era atât de permeabilă și minusculă încât Alexandru al II-lea a supraviețuit unor multiple atentate până să fie într-un final ucis, că aproape toți țarii aveau ochiul atent îndreptat spre Biserică, iar ultimul, Nicolae al II-lea era considerat unanim de către sfinții epocii drept un adevărat cuvios în lume, care de altfel a reușit să convertească la ortodoxie prin simplul său exemplu și al familiei sale unul din tutorii anglicani ai copiilor, etc. etc. În schimb, cititorului neimunizat la clișeele ideologice occidentale i se vor întări prejudecățile, iar după ce termină volumul lui Montefiore nu va mai avea niciun dubiu că Rusia de la începuturi și până în prezent este o pată neagră a istoriei, condusă de personaje sumbre care domnesc peste un popor de monștri.

PS: Despre Rusia și revoluții voi vorbi în cadrul unui curs axat pe „Demonii” lui Dostoievski.